

Landskapets förändring över tid

– Om hur landskapet kring slottet Marsvinsholm i Skåne förändrats under de senaste århundradena

Changes of the landscape over time - About the landscape changes over the last centuries around the castle Marsvinsholm in Scania

Författare: Matilda Dahlin

Självständigt arbete • 15 hp
Landskapsingenjörsprogrammet
Alnarp 2016

Landskapets förändring över tid - Om hur landskapet kring Marsvinsholmsslott i Skåne förändrats under de senaste århundradena

Changes of the landscape over time - About the landscape changes over the last centuries around the castle Marsvinsholm in Scania

Författare: Matilda Dahlin

Handledare: Universitetslektor, Allan Gunnarsson, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering & förvaltning

Examinator: Universitetsadjunkt Anna Peterson, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering & förvaltning

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Kurstitel: Examensarbete i landskapsarkitektur inom landskapsingenjörsprogrammet

Kurskod: EX0793

Program/utbildning: Landskapsingenjörsprogrammet

Examen: Landskapsingenjör

Ämne: Landskapsarkitektur

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2016

Omslagsbild: Matilda Dahlin, 2015

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: *Landskapsförändring, kulturarv, godslandskap, karttolkning*

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Sammandrag

Landskapet runt om oss har genom många århundraden hävdats av människan. Behov och intressen hos människan har genom tiderna ändrats och det har lett fram till vårt, i södra Skåne, åkerdominerade landskap. Det är kanske inte så lätt att bilda sig en uppfattning om hur landskapet såg ut innan det mesta blev åkermark och innan det fanns maskindrivna redskap att tillgå. Därför utgör de spår som finns kvar från tidigare landskap och bruk ett viktigt inslag i dagens landskap då de till viss del vittnar om hur marken använts och brukats tidigare. Förutom att spåren bär på kulturhistoriskt värde utgör de också viktiga biotoper för många växter och djur i det annars uppodlade landskapet.

Jag har med hjälp av historiska kartor samt en flygbild från nutid studerat ett utvalt område kring Marsvinsholms gods i södra Skåne, Ystad kommun. Även besök på platsen har gjorts för att komplettera med information. Syftet med arbetet var att studera hur landskapet har förändrats från mitten av 1700-talet och fram till idag. Detta för att bilda en uppfattning om hur pass mycket människans intressen och behov faktiskt påverkar landskapet och dess element. Målet var sedermera att lyfta fram vilka spår som idag finns kvar på platsen från tidigare hävd och därefter värdera dem med hjälp av Riksantikvarieämbetets *"Plattform för kulturhistorisk värdering och urval"*.

Genom studien har jag kommit fram till att landskapet kring Marsvinsholm genomgått stora men tidsenliga förändringar. Landskapet kommer troligtvis alltid vara i ständig förändring även om det kanske inte sker lika drastiska förändringar nu som det gjorde i samband med skiftena och vid de maskindrivna redskapens introduktion. Spåren som lämnas kvar och i vissa fall kan klassificeras som kulturarv är mycket betydelsefulla ur många olika perspektiv och det är därför mycket viktigt att bevara dem samt restaurera dem när detta behövs.

Abstract

Our surrounding landscape has been used by mankind through the centuries. Our needs and interests have through time changed and this has lead us to a domination of agricultural fields in southern Scania. It's maybe not that easy to imagine how the landscape once looked like before it was dominated by farmland and before the tools became more advanced. Therefore, the tracks that are left from the previous landscape and land use are an important image in the landscape of today as they partly testifies how the land has been used and cultivated before. In addition to that the tracks carries historical value , they are also important habitats for many plants and animals in the otherwise cultivated landscape. I have been using historical maps and an aerial photo from present time and studying a selected area around Marsvinsholms estate in southern Skåne, in the municipality of Ystad. Although site visits have been made to add information . The aim of this work was to study how the landscape has changed from the mittle of 1700s until today. This is to get an idea of how much human interests and needs actually have affect and affected the landscape and its elements. The goal has been to highlight which tracks remain today at the site of the former argued and then evaluate them using the National Heritage Board's " Platform for the cultural evaluation and selection " .

Through the study, I have come to the conclusion that the landscape surrounding Marsvinsholm has undergone great but temporal changes . The landscape will probably always be in constant change even if it might not happen equally drastic changes now as it did in the time of the great land reforms and during the mechanization process in the first part of the 20th century. The traces left behind, that in some cases can be classified as cultural heritage are very important from many different perspectives , and it is therefore very important to preserve them and restore them when needed.

Förord

Detta examensarbete är skrivet inom landskapsingenjörprogrammet på Sveriges lantbruksuniversitet i Alnarp. Arbetet är skrivet på C-nivå i ämnet landskapsarkitektur och omfattar 15hp och handlar om landskapsutveckling. Studien analyserar landskapet kring ett valt godslandskap i södra Skåne med hjälp av en serie kartor från 1747 och framåt . Detta för att få en bra inblick och förståelse för de viktigaste landskapsförändringarna under de senaste ca 250 åren.

Jag vill rikta ett stort tack till min handledare Allan Gunnarsson som bllat idéer med mig och hjälpt mig med nya infallsvinklar när jag kört fast. Dessutom vill jag tacka Ida Iacobaeus för hennes öppna inställning och för att hon gav mig möjlighet att skriva om Marsvinsholm.

Innehållsförteckning

1.0 Inledning.....	7
1.1 Bakgrund	7
1.2 Syfte och mål	7
1.3 Frågeställning.....	7
1.4 Metod och material	7
1.5 Avgränsningar.....	8
2.0 Marsvinsholm kort historik och landskapet idag.....	9
2.1.1 Historisk överblick Marsvinsholm.....	9
2.1.2 Landskapet idag + Orienteringskarta.....	10
3.0 Marsvinsholm 1700-1747	11
3.1 Karta m. områdesbeskrivning -Egen tolkning.....	11
3.2 Kartöverblick -Egen beskrivning.....	12
3.3 Karaktärsdrag i landskapet fördelat på olika markslag & landskapselement.....	12
4.0 Marsvinsholm 1747-1842.....	17
4.1 Karta m. områdesbeskrivning -Egen tolkning.....	17
4.2 Kartöverblick -Egen beskrivning.....	18
4.3 De största förändringarna i landskapet sedan 1747.....	18
4.4 Karaktärsdrag i landskapet fördelat på olika markslag & landskapselement.....	18
5.0 Marsvinsholm 1842-1915.....	23
5.1 Karta m. områdesbeskrivning - Egen tolkning.....	23
5.2 Kartöverblick - Egen beskrivning.....	23
5.3 Förändringar i landskapet sedan 1842.....	24
5.4 Karaktärsdrag i landskapet fördelat på olika markslag & landskapselement.....	24
6.0 Marsvinsholm 1915-2015.....	29
6.1 Flygfoto m. områdesbeskrivning - Egen beskrivning.....	29
6.2 Överblick flygfoto – Egen beskrivning.....	29
6.3 Förändringar i landskapet sedan 1915.....	30
6.4 Karaktärsdrag i landskapet fördelat på olika markslag och landskapselement.....	30
7.0 Diskussion	34
7.1 Resultatsammanfattning.....	34
7.2 Kulturarv.....	35
7.2.1 Beskrivning av kulturarv och kulturmiljö.....	35
7.2.2 Värdering av kulturarven.....	36
7.3 Utvärdering av arbetet.....	38

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Landskapet som vi ser idag har präglats genom många generationer och en del spår finns än idag kvar från tidigare århundraden. Vad jag vill undersöka, kring Marsvinsholms slott, är hur landskapet har förändrats över de senaste århundradena och vilka spår från förr som finns bevarade.

Litteratur som har inspirerat till det här arbetet är bland annat "Ett skåne i förändring, kartor och landskap genom 200 år" av Nils Lewan och Paul Sjögren, samt "Skånes landskap i förändring" av Per Blomberg, Sven Persson och H&G Weimarck.

Marsvinsholms slott byggdes på 1600-talet men en större gård på samma plats finns omnämnd redan på 1300-talet. Det har med andra ord rört sig människor på platsen under en väldigt lång tid. Kulturlandskapet kring Marsvinsholm är rikt och varierat, därför är det intressant att studera vilka förändringar som skett de senaste århundradena. Framförallt kan det vara spännande att se vilka element som klarat sig undan jordbrukets rationaliseringar under 1900-talet och vilka element som försvunnit för gott.

En studie kring landskapets förändringar i ett område runt slottet och i dess närmiljö kan belysa varför det ser ut som det gör just idag och vilka faktorer som genom årens lopp har påverkat landskapet mest.

1.2 Syfte & mål

Syftet är att få förståelse för varför landskapet ser ut som det gör idag och vilka faktorer som påverkat detta. Vidare är syftet att lyfta fram vilka lämningar från tidigare århundrades landskap som finns bevarade och göra ett försök att värdera dem.

Målet är att visa vilka förändringar som skett i landskapet under olika tidsepokerna från 1700-talet och fram till idag och lyfta fram vad som idag kan klassificeras som kulturarv, samt ge läsaren förståelse för kulturarvens betydelse för landskapet och de som rör sig i detta.

1.3 Frågeställning

- Hur har landskapet kring Marsvinsholm förändrats under de senaste århundradena?
- Vilka värden för omgivningen har de bevarade resterna av gångna århundradens landskap?

Frågeställningen kring kulturarven kommer att besvaras i diskussionen.

1.4 Material & metod

Med hjälp av historiska kartor har jag studerat och analyserat landskapsförändringar inom det valda området kring Marsvinsholm. Kartorna har jag funnit på lantmäteriets hemsida och jag har utgått från de kartmaterial som lantmäteriet kan erbjuda. Jag valde kartor efter hur

tydligt de visar området och de olika landskapselementen samt efter vilken tid de var ritade. Målet var att försöka hålla mig till ca ett sekel mellan de analyserade kartorna i den mån det gick. För att underlätta tolkningsarbetet har ett antal viktiga landskapselement från varje karta lyfts ut. Även en del viktiga element som inte syns på kartan, men som nämns i litteraturen, har noterats. Elementen som noteras i kartorna beskrivs först i en Marsvinsholm-kontext och belyses sedan via litteraturen ur en mer generell synvinkel.

Besök på platsen samt ett möte med en av de boende på Marsvinsholm (Ida Iacobaeus) har gjorts för att komplettera informationen från litteraturen och för att få en uppfattning om hur platsen ser ut idag.

Genom att beskriva landskapsförändringarna samt vad som finns kvar från tidigare århundraden är det lättare att förstå vad begreppet kulturarv innebär. Som stöd för detta arbete har jag läst litteratur om kulturlandskapets förändringar som bl.a. *Det skånska kulturlandskapet* av Emanuelsson, U et.al (2002) och *Skötselhandbok för gårdens natur- och kulturvärden* av Höök-Patriksson, K et.al (1998). De landskapselement som har överlevt fram till vår tid klassificeras och värderas med hjälp av Riksantikvarieämbetets *"Plattform för kulturhistorisk värdering och urval"* av Génétay, C & Lindberg, U (2014).

1.5 Avgränsningar

Projektet är avgränsat till ett område runt Marsvinsholms slott som ligger i Ystad kommun i södra Skåne. Tidsmässigt, via främst kartmaterial, går jag inte längre tillbaka än 1700-talet för att vidare jämföra landskapets förändringar under 1800-talet och 1900-talet fram till nutid. De förändringar som skedde innan 1700-talet tas därmed inte upp i detta arbete. Tiden medger inte att använda allt tillgängligt kartmaterial från det aktuella tidsspannet utan ett urval har skett.

2.0 Sammanfattning av landskapet kring Marsvinsholm 1700-2015

2.1 Marsvinsholm- kort historik och landskapet idag

Strax västnordväst om Ystad ligger Marsvinsholms slott. Det är beläget i Balkåkra socken, Ljunits härad, som numera tillhör Ystad kommun (Ringbom,2007).

2.1.1 Historisk överblick

Slottet, som är byggt i renässansstil, vilar mitt ut i en mindre sjö på stadiga bokpålar. Det lät uppföras av Otte Marsvin mellan 1644-1648, men det finns omnämnt att en större gård legat på ungefär samma plats redan under 1300-talet, då i ägo av danska kungen Valdemar Atterdag. Gården hette på den tiden Borsöe eller Bursjö (Åkesson,1997-2012.)

Otte Marsvin döpte om sin nybyggnation till Marsvinsholm efter sig själv. Hans tanke var att Marsvinsholm skulle fungera som ett minnesmonument över honom själv och hans fru. Bygget resulterade sedermera i att hela byn Bursjö försvinner och att ett gods 20 gånger större än vad som var normalt för den tiden uppkommer i stället (Olsson -Durlind, 2012)

Figur 1. Marsvinsholm ca 1680, Burman-Fischer prospect, Folklivsarkivet LU.

Länsstyrelsen bekräftar att det under 1600-talet var vanligt att byarnas storlek minskade till förmån för godsen. De tidigare gårdarna i byn lades helt enkelt till i godsets eller huvudgårdens odlingsareal (Länsstyrelsen, u.å).

Samtliga ägare till slottet från 1700-talet och framåt har använt merparten av landskapet till jordbruk. Ägorna har genom årets lopp skiftat i storlek, eftersom det var vanligt förr att en godsherre ägde mer än ett gods (ofta genom giftermål). Bland annat har godset Charlottenlund tillhört Marsvinsholm under 1700-talet (Olsson-Durlind, 2012).

Genom att läsa både Olsson-Durlinds (2012) text samt Åkessons (1997-2012) text blir det klart att godset inte har gått i arv över längre tid utan det har genom åren haft många olika familjer som ägare. Idag ägs slottet av Thomas Iacobaeus och ägorna uppgår till ca 600 hektar.

Vidare beskriver Olsson-Durlind (2012) att gården idag närmare bestämt består av 625 hektar mark. 460 hektar består av åker där det odlas höstvet, gräsfrön, malkorn, vårvete, raps, ärtor och sockerbetor. 140 hektar består av skog varav 49% innehåller gran, 35% bok och resten är övrig lövskog. De övriga 25 % brukas med skötselavtal.

2.1.2 Landskapet idag

Ystedområdet, i vilket Marsvinsholm ligger, har ett mycket varierande landskap, från stora grusåsar i öster till slättbygd i norr. Ännu längre norrut finns lövskog och stora sjöar och i söder finns ett kustlandskap där sandjordar dominerar (Länsstyrelsen, u.å).

Dagens landskap kring Marsvinsholm är ett utpräglat och ondulerande odlingslandskap. Området vilar på en berggrund som under lång tid har bildats av lagrade bergarter. Ovanpå berggrunden vilar ett tjockt jordtäck, inga berg går i dagen. Jordtäckets berg har bildats genom att berget successivt malts ner under inlandsisens framfart. Berg innehåller olika typer av mineral och beroende på vad det är för typ av berg som har malts ner bildas det olika bördig jord. Jordens bördighet har därefter påverkat vilka djur och växter som trivs på platsen och om jorden är lämplig för odling eller inte (Länsstyrelsen, u.å).

Figur 2. Orienteringskarta i form av topografisk karta u.å Källa: Lantmäteriet
©Lantmäteriet i2014/764

3.0 Marsvinsholm 1700-1747

3.1 Karta med områdesbeskrivning - Egen tolkning

1. Slottet
2. Ekonomibyggnader
3. Trädgård/park
4. Trädgård/park
5. Trädgård
6. Åkerjord
12. Åkerjord
13. Åkerjord
14. Åkerjord
15. Åkerjord
16. Åkerjord
20. Lövskog/betesmark
21. Våtmark
22. Åkerjord
23. Åkerjord
35. Ängsmark
36. Ängsmark
37. Ängsmark
38. Ängsmark
39. Ängsmark
108. Vallgrav/sjö/fiskdamm
112. Fiskdamm
113. Fiskdamm
115. Fiskdamm
116. Fiskdamm
126. Sjö
128. Sjö
130. Fiskdamm
131. Trädgård/odling

Figur 3. Geometrisk karta från 1747 med områdesbeskrivning grundad på uppgifter i lantmäteriets arkiv samt egen tolkning av dessa.

Källa: Lantmäteriet ©Lantmäteriet i2014/764

3.2 Kartöverblick - Egen beskrivning

Genom att studera kartan går det att utläsa att området, 1747, till stor del präglades av ängsmark. Troligen har många av ängarna varit fuktängar, eftersom området tycks vara av blötare karaktär med många dammar och sjöar.

Landskapet ser, med sina osymmetriska former och många olika landskapselement, mycket naturligt ut. Åkrarna har en ostrukturerad karaktär vilket med största sannolikhet beror på att de bearbetats med enkla och lätta redskap. Åkrarna har därmed format sig efter terrängen och de naturliga fuktighetsgradienterna.

En del trädbevuxen mark smälter in mellan åkrar och ängar och en väg som sedan delas i två slingrar sig tvärs över alltihop. Några mindre vägar är streckade på kartan och slingrar sig även de genom landskapet. Genom att studera hela kartbilden och inte enbart den här delen som jag har valt ut, går det att tyda att den större vägen i nordlig riktning går till Hunnestad och i söder går den mot Balkåkra. Där vägen delas i nästintill 90° vinkel fortsätter vägen västerut mot Snårestad. Det finns ingen väg vid den här tidpunkten som går direkt till Ystad.

Slottet är placerat mitt i en sjö och sjön fungerar indirekt som en vallgrav. Utöver "vallgraven" omgärdas slottet och dess ekonomibyggnader av trädgården.

3.3 Karaktärsdrag i landskapet fördelat på olika markslag & landskapselement

3.3.1 Äng

Vad visar kartan? Egen tolkning

Kartan visar att området innehåller flertalet ängar. Liksom åkrarna har de en ostrukturerad karaktär och de dyker upp fläckvis i området. Åker och äng samspelar här om platsen och de går växelvis in i varandra på ett väldigt naturligt sätt. Troligtvis har området dominerats av ängar i ännu högre grad tidigare, det vill säga att åkermarken successivt har brett ut sig över ängsmarken.

Vad säger litteraturen?

Det skånska landskapet under 1700-talet präglades av slåtter- och betesmark, detta för att boskapsskötseln fortfarande ansågs mera betydelsefull än jordbruket. Markerna var uppdelade i inägor och utmarker. Inägorna innehöll åkrar, slåtterängar samt mindre hagar för ungdjur som t.ex. kalvar och lamm. På utmarkerna betade de äldre djuren och för att hindra dem från att komma in på inägorna hägnades inägorna in (Emanuelsson et.al, 2002)

Näst intill all utmark användes till bete, fortsätter Emanuelsson et.al, förutom där terrängen gjorde det omöjligt t.ex. i väldigt branta partier eller på mycket fuktiga platser. När höet var slåtrat på inägorna fick djuren beta även där. Däremot tilläts inga betande djur på fuktängarna utan dessa användes främst till slåtter. Fuktängarna var ofta tacksamma att slåtta då de i flesta fall var naturligt fria från träd och buskar men var rika på gräs, halvgräs och örter och därför gav en bra utdelning. Fuktängarna var mycket användbara även till jakt och på Marsvinsholm fångades en vadarfågel som kallas för brushane in på fuktängarna. Brushanarna vingklipptes och slaktades sedan (Emanuelsson et.al, 2002).

Mängden foder som kunde tillgodoses och tillvaratas från ängarna och lövtäkterna reglerade hur många djur som kunde stallas in under vintern. Djuren i sin tur bidrog, efter vistelsen i

stall över vintern, med gödsel som användes på åkrarna för att få en bättre avkastning (Simán & Svensson, 1998)

Ängsmarken var ett hett diskussionsämne under 1700-talet gällande hur den skulle skötas. Dessa diskussioner ledde senare till att ängsmarken plöjdes upp och åker och ängsodling kombinerades (Emanuelsson et.al, 2002)

3.3.2 Åker

Vad visar kartan? Egen tolkning

Kartan vittnar om en pågående process där en hel del mark har börjat tas i anspråk och bli uppodlad, dock utefter terrängen och dess fuktighetsgradient vilket gav åkrarna dess osymmetriska former. Åkrarna är utspridda och oregelbundna och deras plats har troligtvis bestämts av var jorden har varit som mest lättbrukad.

Vad säger litteraturen?

Åkrarna hade inte samma utbredning som de har idag och de brukades enligt en tresädes princip. Det innebar att det fanns en odlingsrytm om tre, t.ex. korn- råg- träda. Under året som åkern låg i träda fungerade den som sommarbete åt boskapen (Emanuelsson et.al, 2002).

På 1700-talet bearbetades marken med hjälp av antingen plog eller årder. Plogen användes främst till de tyngre jordarna (Svensson, 1998)

3.3.3 Park och trädgård

Vad visar kartan? Egen tolkning

Kartan visar att det fann tre olika trädgårdar vid den här tidpunkten. Två stora som på kartan kallas för nr. 3 och nr. 4 samt en lite mindre, nr. 5, som antagligen varit en odling för köks- och nyttoväxter. Trädgårdarna är placerade nära slottet och ramar in det på ett väl sammanhållet sätt.

Vad säger litteraturen?

Under 1600-talet, adelns storhetstid, var renässanssträdgårdar och senare barockträdgårdar högsta mode vid godsens. Båda stilarna kännetecknas av symmetri och en huvudaxel som utgick från slottet mot en fjärran fokuspunkt. Viktiga element var klippta häckar och alléer då dessa var rumsbildande. Nyttoodlingar som köksväxter och fruktträd hade en egen plats och blandades inte in i övriga trädgården (Svala & Nyman-Nilsson, 1998).

År 1749, endast två år efter att kartan ritades, besöktes godset av Carl von Linné under hans resa genom Skåne. Han beskrev slottet och trädgården i publikationen "*Carl von Linnés Skånska resa*". Trädgården beskrivs på följande sätt "Trädgårdar voro här tvenne: den större trädgården var av 8 tunnelands vidd, vilken på norra sidan hade präktiga häckar av avenbok, på södra sidan av lind och mittuti av hagtorn" (Linné, 1963 [1749]s.253). Han beskriver också att det fanns många fruktträd i parken samt ett mindre orangeri. Den mindre trädgården beskriver han som omgärdad av "två famnars hög avenbokshäck" med äkta kastanj växande innanför (Linné, 1963 [1749]s.254).

Olsson-Durlind (2012) nämner i sin skrift att Linné planterade en äkta kastanj (*Castanea sativa*) i trädgården under sitt besök. Kastanjen finns än idag kvar, men det finns inte belägg i annan litteratur för att det stämmer att just Linné planterade den.

3.3.4 Alléer

Vad visar kartan? Egen tolkning

Tyvär visat inte kartan några alléer, men det finns stöd i litteraturen bl.a. från Linnés anteckningar samt från gamla målningar att alléerna funnits redan vid den här tidpunkten.

Vad säger litteraturen?

På 1500-talet börjar alléer pryda infartsvägar och gångstråk i parker vid större gods, men det var först på 1700-talet som alléerna får sitt riktiga genombrott. Alléerna blev en slags statussymbol för godsen och det var viktigt att en alléprydd, rak väg ledde fram till boningshuset. Förutom att alléerna fungerade som en statussymbol fyllde de även en praktisk funktion genom att de fungerade som vägvisare vid dålig sikt och skydd för solen när den brände på (Olsson & Jakobsson, 2005).

Populära alléträd var från, 1600-talet fram till 1800-talet, alm, ask, hästkastanj, lönn, lind och i godsens parker var det vanligt med avenbok. Det var också vanligt att alléerna bestod av mer än ett trädslag s.k. blandartsalléer (Olsson & Jakobsson, 2005).

Detta bekräftas av Linnés anteckningar från hans besök på godset 1749

”Dessutom sköna alléer av lind, lönn, hästkastanjer och en liten allé av 21 valnöteträd och dessutom sågos 5 höga valnöteträd ” (Linné, 1963 [1749] s.253).

3.3.5 Dammar/vallgrav

Vad visar kartan? Egen tolkning

Genom att studera kartan får man förståelse för att området är vattenrikt med många våtmarker och sjöar. Dammarna har av den anledningen troligtvis varit ganska lätta att anlägga genom en utgrävning av ett kärr eller liknande. De anlagda dammarna är med största sannolikhet de med raka kanter och symmetriska former. Vallgraven tillhör en av de anlagda dammarna och den anlades troligtvis ur ett tidigare kärr när slottet uppfördes.

Vad säger litteraturen?

Linné lät sig imponeras av de många karpdammar som fanns på platsen vid hans besök och han beskriver dem också i ”*Linnés skånska resa*”. Han skriver följande ” Karpdammarna voro här de mest ansenligaste i riket vid pass 40 stycken, fulla med karp och rudor, som här väl trivas” (Linné, 1963 [1749] s.253).

Redan på 1500-talet var fiskodling ett viktigt komplement för att klara försörjningen på de större godsen. Det var i första hand karp som odlades på den tiden. Frammot 1700-talet var fiskodlingen mycket vanlig i godsmiljöer, framförallt i södra Sverige. Populära arter att odla då var bl.a. karp, sutare och ruda eftersom de var mycket tacksamma att transportera långa sträckor. De klarade sig länge med låga syrenivåer samt på land utan vatten en kortare tid (SVA, 2005).

3.3.6 Vägar

Vad visar kartan? Egen tolkning

En större väg som delas i två är tydligt markerad på kartan och några mindre kan utläsas om man tittar noga. De mindre brukningsvägarna yttrar sig som streckade linjer. Vägarna slingrar sig fram genom landskapet genom åkrar och ängar. Sammanfattningsvis så är det dock inte många vägar som går genom området, eller så är inte alla brukningsvägar markerade.

Vad säger litteraturen?

Förr drogs vägarna i enighet med naturen, de följde terrängen efter var det var mest lättframkomligt. Detta medförde att de slingrade sig fram mer än vad dagens vägar gör. En annan faktor som skiljer sig gentemot vägarna idag är att väggrenarna användes i högsta grad till foder genom att man tog tillvara på gräset som växte där. I vissa fall fick djuren till och med beta direkt i vägrenen också (Nolbrant, 1998).

3.3.7 Lövskog/betesmark

Vad visar kartan? Egen tolkning

Symbolerna i form av små träd som finns utritade på kartan tolkar jag som markeringar utav mindre lövträdsbevuxen mark. Det är möjligt att denna mark helt eller delvis använts till bete och slåtter. Lövskogen har sin utbredning söder om "Lilla siö", alltså den sjön som ligger söder om slottet. Den avbryts emellanåt av åkrar som letat sig emellan och den har därför en något spridd karaktär. Lövskogen tillhörde antagligen vid den här tiden det som kallas utmark och det är därför med största trolighet så att den fungerat som betesmark till boskapen som tillhörde godset.

Enligt Ida Iacobaeus (2015), som idag bor på Marsvinsholm, har marken som betecknas som nr.20 på kartan använts som betesmark. Gamla målningar som finns kvar på slottet bekräftar också detta.

Vad säger litteraturen?

Som nämnts ovan (under rubriken "äng") betades i stort sett all utmark. När åkrarna sedan på hösten låg i träda tilläts djuren att beta även där (Emanuelsson et.al, 2002).

På den här tiden var boskapen av större betydelse än åkerbruket och därmed avsattes större ytor för just boskapen än för åkermarken. Boskapen hägnades ut istället för att inhägnas, det vill säga att ett stängsel sattes upp kring inägora så att boskapen inte kunde ta sig in dit (Pehrson, 1998).

Lövskogen hade en mycket stor betydelse och den utnyttjades både väl och långsiktigt. Produkterna som kunde utvinnas från träden var många, bl.a. användes de till ved, tjära, stängsel, byggnadsvirke dessutom var lövskogen under sommartid betesmark för boskapen och under vintertid användes lövtäkt därifrån till foder (Emanuelsson et.al, 2002).

Det rädde under 1600-talet och 1700-talet stor skogsbrist i Sverige och 1734 kom "Förordning om skogarna i riket". Förordningen påpekade bristen på ved och bränsle som hade uppkommit under nordiska krigets skövling av skog och den gav bestämmelser på hur allmänningsskogarna och den skiftade skogsmarken skulle utnyttjas. Inga ekar, bokar, aplar

eller oxlar fick huggas ner eller skadas på allmänningarna. Enbart bete, uttag av timmer, ved, löv m.m. till det egna hushållet var tillåten. (Emanuelsson et.al, 2002)

Emanuelsson et.al skriver fortsättningsvis att trots de strikta reglerna som infördes under 1700-talet så fortsatte avskogningen och Skåne blev allt kalare. Det fanns många bidragande orsaker till detta, bland annat befolkningsökningen som ledde till större efterfrågan på ved och virke.

Lövskogen var viktig ur en annan aspekt också, nämligen jakt. På inägorna var jakten dålig eftersom människor var i rörelse där hela tiden då marken brukades och detta i sin tur medförde att djuren skrämdes bort. Utmarkerna var rikare på djur och kunde ibland även vara tillhåll för större djurslag. Under 1700-talet var det enbart kung och adel som hade rätt till jakten på de större djuren (Emanuelsson et.al, 2002).

4.0 Marsvinsholm 1747-1842

4.1 Karta med områdesbeskrivning - Egen tolkning

1. Åkermark
2. Åkermark
3. Åkermark
4. Lövskog/betesmark
5. Lövskog/betesmark
6. Åkermark
7. Lövskog/betesmark
8. Sjö
9. Åkermark
10. Lövskog/betesmark
11. Åkermark
12. Åkermark
13. Park
14. Vallgrav/damm
15. Vallgrav
16. Trädgård
17. Mindre sjö
18. Trädgård

Figur 4. Skifteskarta (laga skifte) från 1842, ritad av S.M. Svensson

Källa: Lantmäteriet © Lantmäteriet i2014/764

Numrering och tolkning gjord av Matilda Dahlin

4.2 Kartöverblick – Egen beskrivning

Landskapet har, jämfört med föregående karta från 1747, intagit en helt ny karaktär. Istället för äng präglas nu landskapet av åkermark. Åkrarna har dessutom fått en mycket striktare karaktär med raka kanter på det flesta ställena. Även vägarna har dragits om och fått en rakare karaktär. En ny väg har också dragits söder om sjön rakt öster ut och en ny väg sträcker sig även rakt väster ut från ekonomibyggnaderna. Den förstnämnda nya vägen går igenom skogen och tar slut vid ett skogsbryn alldeles intill en åker. Det kan tänkas att det är en så kallad fägata, det vill säga en brukningsväg som användes när boskapen skulle förflyttas till och från bete. Den sistnämnda vägen leder till en mindre gård. Vägen som går norrut leder till Hunnestad och Skårby. Åt söder leder vägen till Balkåkra och i sydvästlig riktning till Snårestad. De mindre vägarna som var streckade på den förra kartan syns inte på den här kartan, det kan hända att de finns kvar men att de var ointressanta att märka ut. Man skulle också kunna tänka sig att de något slingriga strecken på den här kartan är någon form av brukningsvägar.

Några av dammarna som legat i parken tidigare har dikats ut och i stället slingrar sig ett vattendrag från den östra delen av vallgraven.

Lövskogen finns kvar i stort sett i samma utsträckning men med något mer samlad karaktär. Varje markslag har sin egen plats nu och blandas inte med något annat markslag. En förklaring till varför skogen känns mer samlad kan vara att skogen till viss del avverkats och odlats upp och oduglig åkermark kan i sin tur ha blivit till skog.

4.3 De största förändringarna i landskapet sedan 1747

Den mest omfattande förändringen i landskapet är åkermarkens utbredning samt de raka kanterna som uppkommit. Landskapet har p.g.a. de raka formerna och det enformiga uttrycket gått från en naturlig plats som brukades utefter terrängen till ett kraftigt utbrett och rutmönstrat odlingslandskap. Den stora vägen har också rätats ut och den delas inte längre med en 90° vinkel.

4.4 Karaktärsdrag i landskapet fördelat på olika markslag & landskapselement

4.4.1 Äng

Vad visar kartan? Egen tolkning

Inga ängar går längre att se på kartan. Där åker och ängar tidigare samspelade om platsen dominerar istället nu åkrarna platsen.

Vad säger litteraturen?

Under 1700-talet ökade befolkningen vilket bidrog till att mer åkermark krävdes.

Ängsmarker och betesmarker fick offras för att bli åkrar och det tidigare samspelet mellan åker och äng bröts. Nackdelen med det minskade antalet ängar var att det innebar minskad mängd vinterfoder till boskapen och antalet fick därför minskas. Färre antal djur gav mindre gödsel och skördarna på åkrarna blev därför sämre, därmed var en ond cirkel sluten. Olika typer av reformer gjordes för att bryta det dåliga mönstret samt effektivisera jordbruket. De viktigaste av dessa reformer var storskifte, enskifte och laga skifte (Svensson, 1998).

4.4.2 Åker

Vad visar kartan? Egen tolkning

Som nämnts ovan dominerar åkrarna platsen och har ett stort utbredningsområde med raka kanter och skarpa hörn på de flesta ställena. Intill godset ligger åkrarna nu samlade med tydlig struktur. Gränsen mellan inägor och utmarker känns tydligare till följd av detta även om ängarna har försvunnit som var ett viktigt element på inägorna.

Vad säger litteraturen?

Från mitteln av 1700-talet till början av 1800-talet genomfördes de mest drastiska förändringarna i det Skånska agrara landskapet nämligen storskifte och enskifte. Åkrarna fick en mer strukturerad form genom att de lades i rutmönster och dessa mönster går att se ovan ifrån än idag. De så kallade naturliga ängarna avvecklades och vinterfoder till boskapen odlades i form av vall på åkrarna (Germundsson, 2002).

Efter skiftena blev det vanligt att åkergränserna markerades i form av gärdesgårdar och pilevallar. En del finns kvar idag, men många försvann när åkerarealen ökade och jordbruket rationaliserades under 1900-talet (Emanuelsson et.al 2002).

När greve Ruuth blev ägare till Marsvinsholm på 1780-talet genomfördes det stora förändringar på så väl byggnader som på inägor. Jordbruket förbättrades avsevärt bl.a. genom tröskverk som godset var först med att importera till Skåne. Greve Ruuth utvidgade även åkrarna då han trodde mycket på skiftena och att bruka stora sammanhängande ytor (Olsson-Durlind, 2012).

4.4.3 Park och trädgård

Vad visar kartan? Egen tolkning

Min tolkning av kartan är att trädgården utvidgats åt öster i form av en park med träd och buskar (området som betecknas som nr. 13 på kartan) eftersom det har samma gröna färg som lövskog/betesmarken. Inne i parken slingrar sig ett vattendrag som inte fanns med på föregående karta. Det är draget från vallgravens ena hörn och det utgör ett samlande element för flertalet vandringsstråk som antingen följer det eller leder till det. Den trädbevuxna marken letar sig även längre söder ut, mellan två åkrar, till den befintliga lövskogen som betecknas som nr.5 och nr.7. Om det trädstråket tillhör trädgården och parken är dock något oklart.

Vad säger litteraturen?

Förklaringen till utvidgningen av trädgården, i form av parken med träd och buskar i öst, kan ligga i det modet som växer fram inom trädgård i slutet av 1700-talet. Svala & Nyman-Nilsson (1998) skriver att det är den engelska landskapsparken som börjat intressera folk vid den här tiden. Den gick från det tidigare modet med raka symmetriska former och bjöd i stället in naturen med lummiga träddungar, slingrande gångar och stora gräsytor.

1801 omnämns en engelsk landskapspark på Marsvinsholm. Den skapar rumslighet i form av vackra häckar och slingrande gångar leder genom parken där vackra fruktträd kan beskådas (Brunnström et.al, 2005).

Det lummiga modet förenade nytta med nöje då det strax innan sekelskiftet (1700-1800) rådde stor skogsbrist i Skåne. Angränsande skogar började användas som park och det överhängde kravet på skogsplantering fick en ny innebörd genom det nya modet (Ahlklo, 2002).

4.4.4 Alléer

Vad visar kartan? Egen tolkning

Tyvär visat inte heller den här kartan några alléer, men de som omnämns på 1700-talet står med största sannolikhet kvar.

Vad säger litteraturen?

Som tidigare nämnts var det vanligt med blandalléer längs med vägarna som gick till godsen men under 1800-talet kom en trend där en stor del blandalléer ersattes med enartsalléer. När enartsalléerna blev populära gick det trender i vilket trädslag som skulle användas och under 1800-talet var det almen som dominerade (Olsson & Jakobsson, 2005).

Olsson & Jakobsson (2005) nämner vidare att alléerna som fanns inne i parken nära godset hölls efter för att harmonisera med den prydliga godsmiljön medan alléerna längs med vägarna i stort sett var friväxande.

4.4.5 Dammar/vallgrav

Vad visar kartan? Egen tolkning

De dammar som låg öster om trädgården samt den damm som låg i trädgården finns inte längre kvar. Vallgraven finns kvar, men den går inte ända in till slottet som den gjorde tidigare.

Vad säger litteraturen?

Delar av vallgraven närmast slottet fylldes, i slutet av 1700-talet, igen för att ge plats åt en gårdsplan med flyglar. I norr är därför slottet inte längre omgärdat av vatten men har istället fått två flyglar och en gårdsplan. (Brunnström et.al, 2005).

Anledningen till att de många dammarna försvunnit grundar sig troligtvis i att intresset för fiskodlingen minskade i senare delen av 1700-talet i takt med att jordbruket utvecklades. Intresset fick dock nytt genomslag omkring 1850 igen (SVA, 2005).

4.4.6 Diken

Vad visar kartan? Egen tolkning

Inga diken syns på kartan. En teori kan emellertid vara att strecken som går till sjön på två olika ställen skulle kunna vara diken, men det verkar lite märkligt eftersom det ena går in i skogen och för att de andra åkrarna inte tycks ha några diken i så fall. Något som talar för att det kan vara diken är att marken var av blötare karaktär och därför var vattenavledande diken nödvändiga på åkrarna.

Vad säger litteraturen?

Diken har använts ända sedan 1500-talet men fick ett rejält genomslag under den agrara revolutionen under 1800-talet. För att revolutionen skulle lyckas med all den nyodling som krävdes, var diken en viktig faktor för att lyckas.

Öppna diken var, fram till 1800-talets mitt, det främsta hjälpmedlet vid avledning av vatten från åkrar. Dessa ersattes senare av täckdiken (Nolbrant, 1998).

4.4.7 Vägar

Vad visar kartan? Egen tolkning

Vägarna har fått en mycket rakare form än tidigare och som nämnts ovan så har två nya vägar tillkommit. Delningen av den stora vägen har också dragits om, så att den nu delar sig längre ner än tidigare och utan den skarpa vinkel som tidigare var.

Vad säger litteraturen?

Många vägar drogs om i samband med skiftena och fick, precis som åkrarna, en rakare karaktär. Dessa vägar följer ofta ägogränser eller gränser mellan olika markslag. Detta skiljer sig markant från de slingrande, terränganpassade vägarna innan skiftena (Nolbrant, 1998). För att få bättre förståelse för hur kvalitén på denna tids vägar var kan följande beskrivning av vägarna från den Skånska rekognoceringskartan 1810 ge en inblick:

”De öfrige inom Ljunitz Härad varande Vägar, äro soken och by vägar; alltid sämre än ofvannämnde vägar, kunna likväl den Torraste års tiden begagnas af Gröfre Artillerie; men om Vintern äfven som om Våren och efterhösten äro de endast farbara med lätta Bondvagnar och Kärror” Hämtat från Länsstyrelsens hemsida (Länsstyrelsen, u.å).

4.4.8 Lövskog/betesmark

Vad visar kartan?

Stora gröna områden syns på kartan och det är dessa som jag tolkat som betad skog. De har en något ojämn form vilket styrker att det skulle kunna vara skog. Åker och äng hade oftast raka kanter vid den här tiden, även om åkrarna som på den här kartan angränsar till lövskogen fått en snirklig form just där skog möter åker. Det är med största sannolikhet så att lövskogen fortfarande används som betesmark vid den här tidpunkten.

Vad säger litteraturen?

Beskrivningen till den Skånska rekognoceringskartan 1810, bekräftar också att det finns skog på platsen, om än relativt öppen:

”Vid Marsvinsholm är en Bok skog och vid Charlottnlund en skog av Ek, Hassel och Afvenbok. Den förra består af större och den sednare af mindre träd, bägge så glesa och hafva hård-mark, kunna lätt passeras af Infanterie och äfven af små Cavallerie Trouppe” Hämtat från länsstyrelsens hemsida: (Länsstyrelsen, u.å).

Även en historisk karta, som jag valt att inte ha med i detta arbete, bekräftar att det är trädbevuxen mark på de grönmarkerade områdena. Området som betecknas som nr.7 på den här kartan betades i slutet av 1700-talet av hästar. (Lantmäteriet, 1782).

Egen notis, eftersom skogen är så gles har den på kartan från 1782 (som inte är med i detta arbete) betecknats som trädbevuxen ängsmark.

En mindre revolution skedde i riksdagen 1809-10 då man protesterade mot det dåvarande skogsvårdssystemet. Det hela grundade sig i att kronan hade haft regale (bestämmanderätt) över bokskogarna och ekskogarna i landet, även över de som stod på skattejord. Detta ledde

till att riksdagen 1823 bestämde sig för att staten enbart skulle behålla de kronoskogar som flottan hade behov av. Regalen på storverksträd som bl.a. ek avskaffades 1830 och bönderna fick mer inflytande då de fick rätten att anlägga sågar. Adeln hade haft rätt att anlägga sågar och även använda sig av sina bokskogar tidigare eftersom regalerätten inte gällde på frälsejord (Emanuelsson et.al, 2002).

Detta fick dock förödande konsekvenser, skriver Emanuelsson et.al, eftersom utmarkerna efter avskaffandet av regalerätten och i samband med skiftena försvann i princip helt i de utpräglade jordbruksbygderna. I mellanbygderna odlades så gott som all utmark upp efter skiftena. De tidigare skogarna, om de överhuvudtaget fick stå kvar, blev mycket glesare än tidigare.

Men av kartan att döma så har det inte drabbat Marsvinsholm särskilt hårt, om ens överhuvudtaget. Detta beror troligtvis på att inget skogsbruk har förekommit på det utvalda området eftersom skogen redan varit gles.

I början av 1800-talet blev jakten i stort sett obegränsad dessutom hade bättre vapen också börjat tillverkas. Detta tillsammans med befolkningsökningens krav på mat resulterade i att de attraktiva däggdjuren och rovfågeln i Skåne minskade drastiskt i antal (Emanuelsson et.al, 2002.)

5.0 Marsvinsholm 1842-1915

5.1 Karta med områdesbeskrivning - Egen tolkning

1. Åkermark
2. Vallgrav/damm
3. Trädgård/park
4. Åkermark
5. Åkermark
6. Åkermark
7. Åkermark
8. Åkermark
9. Lövskog/betesmark
10. Lövskog/betesmark
11. Lövskog/betesmark
12. Lövskog/betesmark
13. Lövskog/betesmark
14. Kyrka och tillhörande kyrkogård

Figur 5. Häradsekonoms karta från 1910-1915. Källa: Lantmäteriet

© Lantmäteriet i2014/764

Numrering och tolkning är gjord av Matilda Dahlin

5.2 Kartöverblick – Egen beskrivning

Kartan är mycket tydlig och alla element från alléer till brukningsvägar är representerade. Parken är fortfarande indelad med en tydlig rumslighet och ser i princip likadan ut som på föregående karta. I stort sett alla infartsvägar till godset är prydda med alléer. De vägarna som inte är prydda med alléer som går i östlig riktning ut från parken är troligtvis nya då de inte syns på föregående karta. Det är svårt att avgöra vart de leder då kartbilden tar slut, men kanske leder de till Bjäresjö.

Kyrkan syns nu också på kartan och även vägen som slingrar sig dit genom ömsom glesare skog och ömsom öppen betesmark.

Området domineras fortfarande av åkermark. De flesta med mycket raka kanter utom där de i sydöstra hörnet gränsar till skogen. De har med andra ord samma form som på föregående karta. På några av åkrarna syns mindre vattensamlingar och detta beror troligtvis på att mangel har tagits här för att förbättra åkrarna vilket gett mangelgravar som resultat. Den svartvita linjen som går i nordvästlig riktning är den (på den här tiden) relativt nybyggda järnvägen. Den allépydda väg som syns i rakt västlig riktning från ekonomibyggnaderna går till Marsvinsholms egna järnvägsstation.

5.3 De största förändringarna i landskapet sedan 1842

Landskapet är sig ganska likt från föregående karta, trädgård, åkrar och skog har samma form som tidigare. Vad som skett sedan 1842 är att en kyrka med tillhörande kyrkogård har tillkommit (invigd 1867) samt en järnväg (invigd 1874), vilket egentligen är ganska stora förändringar. Förutom dessa byggnationer har även den lilla sjön som låg mitt i åkern som betecknas som nr.7 på den här kartan dikats ur.

En stor ekonomibyggnad norr om slottet har också försvunnit och istället är där nu ett mönster av vägar vilket är symboliskt för de engelsk-romantiska anläggningarna. Utöver det så är ekonomibyggnaderna i stort sett de samma, någon enstaka mindre byggnad har tillkommit bland ekonomibyggnaderna i väster.

5.4 Karaktärsdrag i landskapet fördelat på olika markslag & landskapselement

5.4.1 Äng

Vad visar kartan? Egen tolkning

Ingen permanent ängsmark går att utläsa från kartan.

Vad säger litteraturen?

Ett fenomen som introducerades under den här tiden var s.k ängavattning. Detta innebar att stora anläggningar byggdes som skapade kanaler utifrån redan befintliga sjöar så att vattnet lätt kunde transporteras ut till det önskade området och hålla det fuktigt under den period som önskades. Vattnet från sjöarna var rikt på näringsämnen vilket bidrog till att marken som vattnades erhöll naturliga näringsämnen. Marsvinsholm var ett av godsens som investerade i ett ängavattningssystem, tyvärr syns det inte på den här kartan. Ängavattningarna främjade våtmarkerna i stället för att utrota dem, vilket utdikningarna, som också var populärt vid den här tiden, gjorde (Emanuelsson et.al, 2002)

5.4.2 Åker

Vad visar kartan? Egen tolkning

Åkrarna ser i princip ut som de gjorde på föregående karta, samma former, utbredning och storlek. Största skillnaden ligger på åkern som på kartan benämns med nr.7. Den åkern har fått en större areal eftersom sjön som låg i den tidigare har dikats samt har den tidigare hästhagen (nr.7 på föregående karta) odlats upp. En liten bit av trädgården har letat sig in på en åker, men det är knappast anmärkningsvärt. Något som också uppenbarar sig på åkrarna 4, 5, 6, 7 och 8 är små vattensamlingar som troligtvis är mangelgravar.

Vad säger litteraturen?

En viktig landskapsprofil i slutet av 1800-talet var mörkelgravarna, dessa gravar var placerade på plana eller svagt sluttande fält och hade tre branta sidor och en sida där det gick att köra ner med en kärra. Mörkelgravarna användes för att bryta kalkhaltig lera "mörkel" som sedan användes som gödning till åkrarna. När dessa sedan minskade i popularitet övergavs de och blev ofta vattenfyllda. (Emanuelsson et.al, 2002)

Metoden med mörkelgravar minskade i popularitet i slutet av 1800-talet och ersattes med gödsling i form av ren kalk i stället. Den nya metoden var jämförelsevis mycket billigare, men den kunde däremot inte tillföra de näringsämnen som gick förlorade och även den här metoden avskaffades så småningom. Åkrarna hade under tiden blivit utmörklade i kombination av den dåliga näringstillförseln samt den hårda odlingen (Emanuelsson et.al, 2002)

5.4.3 Park och trädgård

Vad visar kartan? Egen tolkning

Trädgården ser enligt kartan i princip ut som den gjorde 1842 med många olika rum och den engelska landskapsparken i öster med lummiga trädgångar och snirklande gångar. Där den tidigare ekonomibyggnaden låg norr om slottet har nu den engelsk-romantiska parken utökats med slingrande gångar.

Vad säger litteraturen?

Marsvinsholms trädgårdsmästare ansågs under 1800-talet mycket duktiga och omnämns av den Skånska trädgårdsföreningen som besökte godset 1882. Parken ansågs också som mycket vacker och trädgårdsföreningen blev mycket imponerad över fruktodlingen (Brunnström et.al, 2005).

Brunnström et.al (2005) skriver också att det i slutet av 1800-talet blev vanligare med exotiska växter tack vare växtjägare som hade haft med sig träd och buskar från olika delar av världen, bl.a. Kina och Japan. Däremot har inga sådana återfunnits idag i parken men det skulle kunna bero på att de inte var tillräckligt hårdiga i vårt klimat.

Modet under senare delen av 1800-talet var den tyska stilen. Den karaktäriseras av droppformade gräsytor, rundlar och rabatter med mycket färg och olika former samt träd med överhängande växtsätt (Svala & Nyman-Nilsson, 1998). Enligt Brunnström et.al (2005) anammade Marsvinsholm den tyska stilen, men inte fullt ut och parken var därför under 1800-talet en blandning mellan tysk stil med symmetriska blomsterrabatter och den lummiga engelska landskapsparken.

5.4.4 Alléer

Vad visar kartan? Egen tolkning

På den här kartan är infartsalléerna markerade i form av prickar längs med vägarna. Alléerna i parken är emellertid inte utritade, men de står med största sannolikhet kvar.

5.4.5 Dammar/vallgravar

Vad visar kartan? Egen tolkning

Sjön som följt med genom de andra två kartorna syns inte längre på den här. Några av de mindre dammarna kring ekonomibyggnaderna är också borta. Som tidigare angetts har de troligtvis utdikats för att vinna mer åkerareal.

Vad säger litteraturen?

Vid sekelskiftet mellan 1800 och 1900 talet sänktes och torrlades många sjöar och våtmarker i hela Skåne, detta för att skapa större arealer åkermark. Sjöar och våtmarker minskade därmed drastiskt under den här perioden, värst drabbat är i regel jordbruksområdena. Dikningarna påverkade djur och växtliv mycket hårt, många arter minskade drastiskt och andra försvann helt (Emanuelsson et.al, 2002).

5.4.6 Diken

Vad visar kartan? Egen tolkning

Inte heller på den här kartan går det att urskilja några diken, i det här fallet kan det dock ha en förklaring eftersom det från och med 1860- talet blev det populärt med täckdiken i form av tegelrör som grävdes ner i marken.

Vad säger litteraturen?

Tidigare hade täckdikena varit klädda med ris eller sten och dessförinnan användes öppna diken. Täckdikningen effektiviserade användandet av åkrarna eftersom fler diken kunde användas utan att ta mark i anspråk. Detta hade en mycket betydelsefull inverkan på jordbruket då avkastningen på åkrarna blev större (Emanuelsson et.al, 2002).

5.4.7 Vägar

Vad visar kartan? Egen tolkning

Den mest radikala förändringen gällande vägar är den nyanlagda järnvägen som infunnit sig i landskapet. På kartan yttrar den sig genom en svart-vit linje som uppenbarar sig i det vänstra nedre hörnet av kartbilden.

Inga större förändringar har noterats förutom järnvägen. De större vägarna är fortfarande de samma som 1842. Några mindre vägar har dock tillkommit, nämligen de två vägarna som går rakt öster ut från landskapsparken samt vägen som leder ner till kyrkan.

Vad säger litteraturen?

I takt med industrialiseringen togs initiativet till att bygga en järnväg mellan Ystad och Malmö. Banan kom att kallas för "Grevebanan" då den gick förbi flertalet gods och herrgårdar. Många av ägarna till godsen stod också för aktiekapitalet till byggandet av järnvägen. En av de som investerade mest var Jules Stjernblad dåvarande ägare till Marsvinsholm. Järnvägen stod klar att invigas 1874 (Germundsson, 2002).

Enlig Germundsson (2002) användes järnvägen för att frakta godsets jordbruksprodukter. Marsvinsholm fick en egen station strax väster om godset. Vägen till stationen pryddes av en allé och den sträckte sig ända fram till godsets ekonomibyggnader.

5.4.8 Lövskog/ betesmark

Vad visar kartan? Egen tolkning

Enligt kartan så ligger lövskogen kvar i princip samma utsträckning som tidigare bortsett från den biten som blivit uppodlad (nr.7 på kartan). Den här kartan visar tydligt, enligt min tolkning, på de områdena där träden står glesare och där träden står mer tätt. De glesare partierna betecknas som vita områden med prickar, i stället för gröna, på kartan och dessa områden används med största sannolikhet som betesmark. De gröna områdena tolkar jag fortfarande som skog även om den enligt tidigare beskrivningar beskrivs som gles. På tidigare kartor har man troligtvis inte gjort någon färgskillnad på hagmark och skog.

Vad säger litteraturen?

Den tidigare skogsbristen började i slutet av 1800-talet att åtgärdas genom att framförallt stora mängder gran planterades in över hela Skåne (Emanuelsson et.al, 2002). Det kan ha skett granplanteringar även på Marsvinsholm eftersom 49% av skogen där idag består av gran (Olsson-Durlind, 2012). Dock inte på de centrala delarna av godset som visas på kartan (egen notering).

Även den reducerade däggdjurs- och rovfågelsfaunan börjar under den här perioden att återhämta sig från den tidigare hårda jakten (Emanuelsson et.al, 2002).

5.4.9 Kyrkan och tillhörande kyrkogård

Vad visar kartan?

Kyrkan uppenbarar sig nu på kartan mitt i lövskogs- och betesområdet söder om godset. En väg slingrar sig genom landskapsparken och ett skogsstråk (som även det kan ha varit betesmark) ner till kyrkan från godset.

Vad säger litteraturen?

Marsvinsholm tillhörde (och tillhör fortfarande) Balkåkra socknen och därmed tillhörde de på den här tiden också Balkåkra sockenkyrka som är byggd på 1100-talet (Olsson-Durlind, 2012). I takt med att befolkningen ökade under 1700-talet blev den vanliga sockenkyrkan för liten och nya kyrkor behövde byggas (Gustavsson, Berglund & Eriksson, 1998). Sockenkyrkan blev för liten även i Balkåkra och 1862 börjar Marsvinsholms kyrka att byggas med finansiering från Marsvinsholms dåvarande ägare Jules Stjernblad. Planen på att bygga en kyrka i anknytning till godset hade funnits under en längre tid och även bland föregående ägare men av olika anledningar blev det först 1862 som bygget kunde startas. 1867 stod kyrkan klar och var då Skånes största landsortskyrka med plats för tusen personer. (Olsson-Durlind, 2012).

I samband med att kyrkan byggdes drogs en väg i öst från godset ner till kyrkan och den följde den engelska-romantiska parkstilen med en slingrande väg genom det trädbevuxna området. Även kyrkogården förhöjde den engelsk-romantiska känslan (Brunnström et.al , 2005).

Vid uppförandet av kyrkan som är byggd i tegel anlades även ett tegelbruk i närheten. Det var Snårestadbönderna som bidrog med transporten av tegel till kyrkan och för att lyckas få dem att göra detta anlade Stjernblad en ny väg genom skogen från Snårestad till kyrkan (Olsson-Durlind, 2012).

5.4.10 Djurkyrkogården

Vad visar kartan?

Tyvärr är inte djurkyrkogården utplacerad på kartan, men genom litteraturen tolkar jag det som att den ligger i landskapsparken (skogsdungen öster om trädgården).

Vad säger litteraturen?

I landskapsparken begravdes hunden Joe i slutet av 1800-talet, senare slottsägare har anammat denna sed och också begravt sina husdjur där. En djurkyrkogård har sakta men säkert växt fram inne i landskapsparken med stenar av olika storlek för varje grav. Parken får också tack vare detta en ännu starkare romantisk karaktär (Brunnström et.al, 2005).

6.0 Marsvinsholm 1915-2015

6.1 Karta med områdesbeskrivning - Egen tolkning

1. Åkermark
2. Åkermark
3. Åkermark
4. Vallgrav/sjö
5. Engelskpark
6. Trädgård/park
7. Åkermark
8. Åkermark
9. Åkermark
10. Betesmark
11. Kyrkområde
12. Betesmark
13. Mindre sjö
14. Åkermark
15. Åkermark

Figur 6. Flygfoto, okänt årtal men materialet från lantmäteriet uppdateras kontinuerligt och bilden är därför troligtvis från 2014 el. 2015. Källa: Lantmäteriet

© Lantmäteriet i2014/764

Numrering och tolkning är gjord av Matilda Dahlin.

6.2 Vad går att utläsa från fotot? - Egen beskrivning

Landskapet har inte märkbart genomgått några större förändringar sedan föregående karta. Åkrarna har i princip samma utbredning men det som har hänt är att skogen fått något större utbredning och tagit plats från åkrarna. Vidare har de två vägarna som gick rakt öster ut från parken försvunnit och i stället syns E65:an korsa det övre högra hörnet på bilden.

Trädgården har inte längre lika många gångar och den tycks inte ha samma karaktär. Därför skulle man kunna säga att trädgården har övergått till en parkkaraktär istället. En ridbana har

tillkommit i trädgården, det är den grå rektangel som syns i området som kallas nr.6 på kartan, samt en friluftsteater placerad rakt öster om slottet.

6.3 De största förändringar sedan 1915

Den mest påtagliga förändringen är den stora vägen E65:an som uppförts, utöver det så är nästa stora förändring trädgårdens karaktär och skogens utvidgning. Trädgården, som numera är av parkkaraktär, har inte i dagsläget inte några rumsbildande element utan består av stora öppna gräsytor som ramas in av alléerna som än idag står kvar. I öster står även landskapsparken kvar och denna skapar en riktig skogskänsla med många olika arter och skikt.

6.4 Karaktärsdrag i landskapet fördelat på olika markslag & landskapselement

6.4.1 Äng

Vad visar kartan? Egen tolkning

Kartan visar inga ängar och det har inte funnits någon ängsmark sedan de försvann under perioden 1747-1842.

6.4.2 Åker

Vad visar kartan? Egen tolkning

Åkrarna ser ut som på föregående karta, de ligger på samma ställe och har i princip samma form förutom på de platser där skogen fått lov att breda ut sig.

De främsta rationaliseringarna som skett under 1900-talet är att jordbruket effektiviserats i form av maskindrivna redskap, konstgödsling och kemiska bekämpningsmedel. Detta har i sin tur medfört att åkerarealen minskat. År 1920 var åkerarealen som störst i Sverige med 3,8 miljoner hektar (Svensson, 1998).

Emanuelsson et.al (2002) skriver att det var först efter 1950 som de mekaniska redskapen började ersätta de hästdrivna. Samtidigt började bönderna specialisera sig inom ett område istället för det tidigare jordbruket som innehöll många olika grödor. De vanligaste grödorna blev raps, vete, sockerbetor och korn.

Konsekvenserna av rationaliseringen var både positiva och negativa. De positiva faktorerna var en minskad arbetsinsats på en större areal. Men de negativa faktorerna innebar att många tidigare element i landskapet, som t.ex. gärdesgårdar, pilevallar, markvägar, åkerholmar och diken försvann för att skapa större åkerareal. De här elementen är inte bara ett kulturarv, för oss som ofta har försvunnit, utan många djur, växter och svampar försvann också med dem (Emanuelsson et.al, 2002).

6.4.3 Park och trädgård

Vad visar kartan? Egen tolkning

Kartan visar att parken och trädgården har samma utbredning som tidigare. Vad som hänt är som tidigare nämnts att trädgården utvecklats till en karaktär av mer parkliktslag. Det som tidigare var en rumsindeldad trädgård med många olika planteringar och häckar som ramade in de olika rummen, består nu av öppna gräsytor med några solitära buskar och träd här och

var. De numera mycket praktfulla parkalléerna står fortfarande kvar söder om slottet och är troligtvis samma alléer som Carl von Linné såg på sin genomresa.

Den tidigare trädgården rymmer idag en friluftsteater och en ridbana samt har den fungerat som en årlig värd till en skulpturutställning. Friluftsteatern ligger direkt väster om slottet, förbi vallgraven och ridbanan är den grå rektangel som syns i anknytning till landskapsparken. Skulpturerna har stått utspridda på de olika gräsyrtorna i parken.

Även den engelska landskapsparken finns kvar, om än något snårig. Den rymmer allt från fältskikt upp till trädskikt.

Vad säger litteraturen?

Brunnström et. al (2005) skriver efter att ha studerat artikeln "Ett 1600-tals slott byggt på bokpålar mitt i en sjö, Marsvinsholm" från Svenska dagbladet 1941, att en renovering av parken sker vid denna tid då den hade förfallit och vuxit igen. Men det råder delade meningar kring detta så hur mycket parken i själva verket upprustades vet ingen säkert. Däremot sker en radikal förändring 1945 beträffande arbetarna på Marsvinsholm och i övriga Sverige, statarsystemet avskaffas. Många större anläggningar gick miste om mycket arbetskraft och troligtvis också Marsvinsholm. Den sista trädgårdsmästaren på Marsvinsholm tros ha slutat någon gång under 1940-talet. Men några av odlingarna i trädgården behölls kvar trots detta. Odlingarna var viktiga framförallt under krigsåren då det var kärt med förnödenheter. Grönsaker, frukt och bär användes för egen del och överflödet såldes på olika torg (Brunnström, 2005).

År 1978 köper familjen Iacobaeus Marsvinsholm och då finns ingenting av den tidigare trädgården kvar, allt är övervuxet med gräs. En fruktodling startades sedermera upp under 1990-talet i regi av Bengt Fogelberg och hans son Fredrik. Tillsammans anlade de en ny apelpålgård öster om slottet (Brunnström et.al, 2005).

Brunnström et. al. (2005) skriver också att det under 2000-talet byggdes en ridbana i parken sydöst om slottet. Den håller internationella mått och har även ett domartorn utplacerat vid ena änden. Under en period anordnades årligen ett arrangemang som kallades för Marsvinsholm horse show i parken. Ett annat återkommande evenemang är sommarteatern som har sin utomhusscen väster om slottet. Det är Ystads stående teatersällskap som står för underhållningen varje sommar.

En skulpturpark skapades 2007 i parken. Erkända skulptörer från Sverige och även utlandet har varit välkomna att visa sina skulpturer i parken och mellan 60-80 konstnärer har varje år valt att ställa ut sina verk där. Den sista utställningen genomfördes i år då nya planer finns för parken. Hämtat från: (marsvinsholms-skulpturpark.se, u.å)

6.4.4 Alléer

Vad visar kartan? Egen tolkning

På flygfotot syns nu alléerna, men tyvärr ganska dåligt och utan ett besök på platsen hade jag inte kunnat urskilja att det faktiskt är alléer. Genom parken löper det två alléer, en av hästkastanj och en av lind. Båda alléerna går i öst-västlig riktning och den ena är placerad i ytterkanten av parken och ramar på så vis in hela parken (tidigare trädgården). Den andra är placerad parallellt men sträcker sig förbi vallgravarna och slottet. Båda alléerna är mycket

gamla och omnämns tidigt i litteraturen och tidigare har de båda fungerat som promenadstråk samt bruksvägar bl.a. till kyrkan, vilket bekräftas av kartan från 1910-1915. Det är möjligt att det är samma alléer som Carl von Linné såg vid sitt besök i parken 1749.

Alléerna som pryder de stora infartsvägarna står också kvar idag, dock något glesare än tidigare. Anledningen till detta är att många av träderna som stod där strök med i almsjukan bekräftar Iacobaeus (2015). Vid ett besök såg jag också att en nyplantering av alléerna längs med vägarna är påbörjad. Nyplanteringen har enligt Iacobaeus (2015) bekostats av EU-bidrag då trafikverket ansökt om detta för att restaurera allén.

*Figur 7. Allé av lind. Södra allén i parken.
Foto: Matilda Dahlin 2015*

*Figur 8. Hästkastanj i norra allén i parken.
Foto: Matilda Dahlin 2015*

När bilarna fick sitt genombrott i mitten av 1900-talet offrades många alléer eftersom de gamla vägarna ansågs för smala och krokiga. De nya vägarna blev bredare, rakare och många blev också asfalterade. Träden utmed vägarna började också ses som farliga objekt i takt med det ökande antalet bilister och den ökande hastigheten som var tillåten på vägarna (Olsson & Jakobsson, 2005).

6.4.5 Dammar/vallgrav

Vad visar kartan? Egen tolkning

Vallgraven finns kvar än idag i sitt reducerade skick från 1842 års karta, men ingen av de tidigare dammarna eller sjöarna finns idag kvar. Det är svårt att avgöra utifrån flygfotot om det vattendrag som sträckte sig från vallgravens ena hörn ut i landskapsparken finns kvar idag. Det syns mycket dåligt på flygfotot, men ett besök på platsen visade att vid infarten till slottet ligger numera en liten damm och från den så sträcker det sig ett öppet dike, troligen bort till vallgraven.

6.4.6 Vägar

Vad visar kartan? Egen tolkning

Som tidigare nämnts blev många vägar rakare och bredare i samband med bilens genombrott. Men på flygfotot syns det att det är samma sträckningar som det var 1915. De hade redan rätats ut i samband med skiftena och tydligen ansågs de tillräckligt breda eftersom alléerna står kvar än idag och vittnar om att vägen inte har breddats. Efter att ha besökt platsen fick jag klarhet i att de stora vägarna är asfalterade och att den lilla vägen som viker in mot slottet är också belagd med asfalt.

Den väg som tillkommit, E65:an, är en motortrafikled där den passerar Marsvinsholm och den sträcker sig, i Sverige, från Ystad vidare mot Malmö.

6.4.7 Lövskog/ betesmark

Vad visar kartan? Egen tolkning

Flygfotot skildrar tydligt skogen men också de öppna ytor som dyker upp fläckvis och snarare framställer skogen som trädjungar. Men trots detta har skogen på sina ställen utökats om än i mindre utsträckning. Genom att jämföra flygbilden med kartan från 1910-1915 går det att se att skogen på vissa ställen börjat leta sig in på åkrarna.

Lövskogen intill kyrkan och kyrkogården har fram till år 2014 använts som betesmark och planen längre fram är enligt Ida Iacobaeus (2015) att den ska betas igen.

Vad säger litteraturen?

Efter andra världskriget utvecklades skogsbruket i hög grad. Tidigare hade skogarna använts för utmarksbete och svedjebruk. Detta hade resulterat i att skogarna var glesa och hade flertalet små gläntor. Skogarna var ofta av blandat slag men redan i början av 1900-talet började dessa skogar att försvinna och istället blev det en skog där ett trädslag dominerade. Oftast var det barrskog som blev den dominerande typen och det var vanligt att dessa skogar kalavverkades innan träden uppnått sin fulla ålder (Olsson & Jakobsson, 2005)

Angående jakten så är och har den varit mycket viktig ur både ett socialt perspektiv samt ett naturvårdsperspektiv för adeln genom århundradena (S-Å. Nilsson, 2002)

7.0 Diskussion

7.1 Resultatsammanfattning

Resultatet från studien som har gjorts, genom granskning av de tre olika historiska kartorna samt flygbilden från nutid, visar att området genomgått tidstypiska förändringar. Mycket har hänt med landskapet från första kartan 1747, fram till nu. Det är enbart mänskliga faktorer som stått bakom förändringarna i landskapet och de har skett utifrån det mänskliga behovet som med tiden förändrats. Därför går det att konstatera att det är den mänskliga prägeln på området som har lett fram till det landskap vi ser där idag, området är med andra ord en *kulturmiljö*.

Området har gått från att vara relativt naturlikt 1747 till ett utpräglad odlingslandskap 2015. Vissa delar av landskapet har genomgått större förändringar än andra och det är framförallt där marken plöjts upp och blivit åker. Trädgården har ungefär samma utsträckning som från första kartan. Till trädgården har det tillkommit en park som gjort själva trädgårdsarealen större, men utöver det är arealen den samma. Trädgården har däremot innehållsmässigt varierat ganska mycket under de olika tidsepokerna. Skogen har på några ställen röjts undan för att bilda åkermark och skogsstråket som går rakt söder ut från landskapsparken ner till kyrkan har tillkommit. Många sjöar har dikats ur för att skapa mer odlingsmark och ängarna försvann ganska omgående efter första kartan. Alléerna (som inte syns på alla kartor) står än idag kvar likaså finns vallgraven också kvar med i princip samma utseende genom alla kartor.

Under 1700-talet var området ganska naturligt. Några åkrar som följde terrängen fanns och även några dammar som troligtvis i viss mån har varit anlagda. I övrigt bestod marken av äng, skog och mindre sjöar. Trädgården kring slottet har också den varit anlagd samt alléerna och de större vägarna. På 1700-talet kretsade mycket kring djurhållningen. Skogen användes som betesmark och ängarna användes som foderreservoar. Hö togs från ängarna och löven från träd och buskar kunde användas om inte höet skulle räcka till. Varje landskapselement hade stor betydelse och utnyttjades fullt ut. Vid den här tiden levde man i högre grad av naturen och de tillgångar den bar med sig än vad man gör nu. I dagens samhälle är allting kultiverat.

På 1800-talet skedde de största förändringarna i området i samband med skiftena. Detta bidrog till att åkrarna fick större areal samtidigt som ängarna minskade i areal och försvann. Landskapet fick också ett helt nytt utseende i form av ett rutmönster eftersom åkrarna delades upp och fick raka, rektangulära former. I samband med skiftena drogs även vägarna om. Vägarna följde tidigare naturen och slingrade sig fram igenom landskapet men efter skiften drogs även de raka. Åkerodlingen kom i fokus och ersatte den tidigare boskapsorienterade livsstilen. Människan börjar påverka landskapet mer och mer i takt med befolkningsökningen och behovet av större arealer åkermark växte. Den tidigare så viktiga ängen som gav hö till boskapen odlades bort helt och hållet i området kring Marsvinsholm. När det inte längre fanns några ängar som gav hö till boskapen kunde man inte heller hålla lika mycket boskap som tidigare. Emellertid fick Marsvinsholms lövskog och hagmark stå hyfsat orörd vilket innebar att djuren kunde beta där och foder kunde hämtas från träden.

Förutom skiftena var byggnationen av kyrkan och järnvägen samt utdikningen av sjön som låg rakt söder om slottet mitt i åkern, viktiga förändringar i landskapet under den här tiden,

Olika moden inom park och trädgård har också påverkat landskapet och genom att studera kartorna syns det att det är i princip samma utbredning på trädgården nu som det var på 1700-talet. Det är endast parken i öster samt ytorna norr om slottet som tillkommit. Parken i öster uppkom på tidigt 1800-tal när den engelska landskapsparken blev modern. Tidigare fanns där damm, åker och äng. Den sist nämnda har antagligen innehållit en hel del träd också och därför var det möjligt att få fram en landskapspark när man önskade detta. Dammarna som låg rakt öster från trädgården blev under den här perioden utdikade av okänd anledning, en orsak kan vara att fiskodlingen fick minskad betydelse under senare delen av 1700-talet.

Under 1900-talet var den mest radikala förändringen jordbrukets förenkling. Den yttrade sig i form av nya effektivare redskap som gjorde bearbetningen av jorden lättare och tidigare hinder i åkern kunde nu utan problem röjas undan. De maskindrivna redskapen bidrog också till att utförandet av arbete kunde ske effektivare på större arealer med färre antalet människor. Åkerarealen fortsatte att öka under en tid in på 1900-talet för att sedan minska igen tack vare mekaniska redskap, konstgödsling och kemiska bekämpningsmedel som ökade produktionen på den bäst lämpade åkermarken. Detta ledde till att den sämre åkermarken avvecklades.

Av landskapet från 1747 finns inte mycket kvar. Det som finns bevarat från den tiden, förutom slottet (som dock har blivit renoverat), är alléerna, vallgraven, lövskogen och till viss del trädgårdens utbredning. Vägen som passerar godset i nord-sydlig riktning är troligtvis den samma som på 1700-talet precis förbi godset, men precis intill trädgårdens sydvästra kant har vägen dragits om i samband med skiftena.

Ibland kan det vara svårt att avgöra vad som kan klassificeras som kulturarv och vilket som inte gör det. Bakgrunden med kartorna gjorde det tydligt vilka landskapselement som följt med genom historien och in i vår tid, således blev det också lättare att lyfta fram vad som faktiskt är kulturarv idag.

I stora drag är alla lämningar från tidigare århundraden en form av kulturarv. Gränsen är något diffus men så länge objektet kan ge en inblick i historien på ett tydligt sätt klassificeras det som ett kulturarv.

Kulturmiljöerna och kulturarven utgör inte bara ett vackert element i landskapsbilden utan de bidrar med historisk fakta om hur marken användes förr samt utgör en biotop för många djur, växter och svampar.

7.2 Kulturarv

7.2.1 Beskrivning av kulturarv och kulturmiljö

Riksantikvarieämbetet skriver på sin hemsida att: "kulturmiljö- avser hela den av människor påverkade miljön, det vill säga som i varierande grad präglats av olika mänskliga verksamheter och aktiviteter" och att " Kulturarv – avser alla materiella och immateriella uttryck (spår, lämningar, föremål, konstruktioner, miljöer, system, strukturer, verksamheter, traditioner, namnskick, kunskaper etc.) för mänsklig påverkan" (Widhe, 2012).

Exempel på kulturspår kan vara fossil åkermark, odlingsrösen, stenmurar, gärdesgårdar, öppna diken, alléer m.fl. (Höök-Patriksson, 1998).

Det vackra landskap vi kan beskåda på bl.a. Marsvinsholm idag finns tack vare att godsägarna värnat och förvaltat det som gått i arv. Förvaltningen lever kvar som en huvudsaklig uppgift än idag och den omfattar allt från byggnader till park, trädgård, alléer, vattensamlingar m.m. (Ehrensverd, 2002)

Det är dock inte så enkelt som det låter att underhålla och bevara kulturmiljön och kulturarven utan de påverkas av samhällets utveckling och intressen. Även engagemang, kunskap, värderingar hos allmänheten spelar roll för bevarandet av kulturmiljön och kulturarven (Emanuelsson et.al, 2002).

Särskilt de levande kulturspårarna innehåller mycket höga värden för både, djur, människor, växter och svampar. Det är av stor vikt att försöka bevara dem eftersom de skapar viktiga biotoper som nu tyvärr börjar bli allt mer sällsynta (Höök-Patriksson, 1998).

Rationaliseringen av jordbruket under 1900-talet har varit ett av de främsta hoten mot kulturspårarna. Många äldre naturbetesmarker har också försvunnit i takt med att de småskaliga jordbruken lagts ner och ängen som tidigare var av stor betydelse förlorade helt sin funktion när konstgödning och dikning introducerades. Överlag är jordbruket i konstant förändring och utveckling. Den senaste utvecklingen visar på att betesmarkerna nu ökar i areal istället för att minska (Olsson & Jakobsson, 2005).

Många viktiga biotoper har genom åren gått förlorade p.g.a. människans behov och framfart, men på senare tid har människans medvetenhet om miljö och biologisk mångfald ökat. Idag görs stora insatser för att rädda biotoper och dess värden (Billqvist et.al, 2002).

Ehrensverd (2002) skriver emellertid att ett problem som dykt upp på senare tid är att rätten att själv bestämma över egendomarna har reducerats. Ambitionerna bland många markägare är stora, men det går inte ens att t.ex. plantera/ fälla träd, eller riva hus utan att det måste godkännas av samhällets tillståndsgivningskontroll.

7.2.2 Värdering av kulturarven

Riksantikvarieämbetet har skapat ett hjälpmedel för kulturhistorisk värdering som kallas för *"Plattform för kulturhistorisk värdering och urval"*. Det finns fem olika aspekter att ta hänsyn till när en värdering görs, nämligen kulturhistoriska, estetiska, sociala, ekonomiska och ekologiska värden. Nedan har jag applicerat plattformen på mitt område och försökt göra en rimlig värdering. Min text som handlar om landskapsförändringarna kring Marsvinsholm fungerar som kulturhistorisk bakgrund. Genom min granskning av landskapsförändringarna över tid har jag nått fram till resultatet att de kvarvarande fysiska spårarna från tidigare generationer är som tidigare nämnts:

- *Slottet samt övriga, äldre, byggnader*
- *Park och trädgård*
- *Alléerna och bruksvägen i nord-sydlig riktning*
- *Linnés kastanj*

- Vallgraven
- Kyrkan
- Djurkyrkogården
- Märgelgravar
- Lövskogen inklusive betesmarken

Den kulturhistoriska värderingen bygger på att objektet ska kunna representera en viss tid varigenom betraktaren kan få kännedom och förståelse för en gången tid. Helhetsbilden spelar därför stor roll och även objektets betydelse i historien.

Egen värdering med hjälp av plattformen:

- ✓ *Slottet och dess kringliggande byggnader har ett stort kulturhistoriskt värde då de representerar renässansstilen från 1600-talet. Slottet renoverades i slutet av 1700-talet, men behöll sin renässansstil fast nu med nytt utseende, och i samband med det byggdes de båda flyglarna. Utseendet på byggnaderna har bestått sedan dess.*
- ✓ *Trädgården och parken är en rik kulturmiljö med höga värden då de visar spår från olika tidsepoker. Vallgraven som funnits med sedan slottet byggdes på 1600-talet, alléerna som leder rakt igenom trädgården har stått där sedan 1700-talet och slutligen finns den engelska landskapsparken kvar med sina lummiga träddungar och slingrande gångar. Trädgården, parken, alléerna och vallgraven har även höga ekologiska värden och är viktiga biotoper för många arter. Även ett stort socialt värde finns i trädgården och parken som är öppen för allmänheten*
- ✓ *Alléerna längs med infartsvägarna skapar ett brukshistoriskt värde genom att de påvisar var vägarna gick när de planterades någon gång under 1700-talet, alléerna är än idag kvar samt infartsvägarna även om några rätades ut under 1800-talet. Alléerna skapar också en form av makthistoriskt värde eftersom godsens, genom att plantera alléer, ville visa upp sin status. Från en ekologisk aspekt skapar de en tillflyktsort för många arter i ett annars ganska kallt åkerlandskap.*
- ✓ *Linnés kastanj, som enligt sägnen planterades av honom själv, ger parken ett personhistoriskt värde, den bildar ett slags minnesmonument över hans besök.*
- ✓ *Vallgraven visar upp ett byggnadshistoriskt värde p.g.a. dess ålder samt relation till slottet.*
- ✓ *Kyrkan är både av byggnadshistoriskt värde samt socialhistoriskt värde, den är väl bevarad och representerar tiden då sockenkyrkan blev för liten och nya, större kyrkor behövde byggas. Den tillhörande kyrkogården skapar ett personhistoriskt värde för många människor som har anhöriga och vänner begravda där.*

- ✓ *Djurkyrkogården är av socialhistoriskt värde eftersom den uppvisar en betydelsefull plats för många människor genom olika tider.*
- ✓ *Järnvägen är ett viktigt byggnadsmonument och ett levande kulturarv eftersom den fortfarande är i bruk. Tågen är inte desamma som de var då, men sträckningen och stationsbyggnaden finns kvar.*
- ✓ *Märgelgravarna har stort kulturhistoriskt värde eftersom de vittnar om hur tidigare gödsling av åkrarna gick till. Ett brukshistoriskt värde är gemensamt för alla märgelgravar eftersom de varit en näringskällan till åkerbruket. De märgelgravar som finns kvar idag har även ett ekologiskt värde då de blivit en viktig biotop för många arter.*
- ✓ *Lövskogen har ett kulturhistoriskt värde i den bemärkelsen att den har fungerat som betesmark samt foderreservoar då en del av träden hamlats.*
- ✓ *Slottsmiljön med omgivande kulturlandskap har stora värden ur alla fem aspekterna d.v.s. kulturhistoriska värden, sociala värden, ekonomiska värden, ekologiska värden samt estetiska värden.*

Kulturarven har inte bara historiskt värde utan de flesta är mycket värdefulla biotoper för djur, växter och svampar. Det är därför viktigt att bevara dem ur den aspekten också. Många av kulturarven som till exempel alléerna och märgelgravarna skapar en tillflyktsort i det annars så enformiga åkerlandskapet.

Mina slutsatser är att landskapet alltid kommer att vara i ständig förändring men vi kan genom kunskap och intresse bevara det som är viktigt ur kulturhistoriskt och biologiskt perspektiv. Genom skötsel- och åtgärdsprogram utfärdade av personer med rätt kompetens inom området kan fler miljöer bevaras eller alternativt restaureras så att de får ett liknande utseende. I dagsläget finns det också bidrag att söka för den som är intresserad av att restaurera ett kulturarv. Vissa kulturarv är markägaren även skyldig att återställa, till exempel alléer.

Viktigt att tänka på är att det i slutändan inte gynnar en biologisk mångfald med ett enformigt landskap. Framförallt är det inte estetiskt tilltalande heller enligt mitt tycke.

7.3 Utvärdering av arbetet

Marsvinsholm hyser en lång och intressant historia, men tyvärr har det varit svårt att hitta historisk information kring platsen eftersom godsarkivet tyvärr blev uppeldat av en tidigare godsherre. Informationen är därför en sammanställning av kartor samt allmän information om vad som var normalt för de olika tidsepokerna. Utifrån de båda har jag kunnat dra en del slutsatser om vad som hänt på platsen och varför.

Syftet var att studera landskapsförändringar över tid och resultatet visade på att många stora och generella förändringar har skett på platsen genom åren. Framför allt har platsen gått från att ha varit en relativt naturlig och biotoprik plats, där åker och ängar av olika fuktighetsgrad samspelade med naturen, till en plats som nu domineras av dränerade åkrar

med strikta former. Många viktiga biotoper har försvunnit p.g.a. landskapsförändringarna och landskapet vi ser idag är relativt enformigt och gynnar enbart några få växter och djurarter.

Innan jag började på arbetet kunde jag inte föreställa mig att landskapet var så naturligt som det var under 1700-talet. Jag förväntade mig nog att det skulle vara mer likt landskapet vi ser idag fast med några små olikheter. Trots att jag har studerat ett mycket begränsat område så talar området ifråga mycket väl om vilka historiska landskapsförändringar som skett mellan 1747-2015.

Arbetet kring Marsvinsholms landskapsförändringar har trots brist på information varit mycket intressant och lärorikt. Det hade varit oerhört spännande att få ta del av godsarkivet, om det hade bevarats och uppsatsen hade på så vis kunnat få ett mycket specifikare innehåll också. Litteraturen har dock gett mig många bra svar och jag har fått förståelse för landskapets utveckling på platsen. Emellanåt har några källor sagt emot varandra men då har jag genom andra källor kunnat konstatera vad som verkar mest rimligt.

Metoden, som byggde på att studera kartor, har fungerat bra. Men även på den fronten har det varit lite snålt med material. Kartorna jag valt att använda anser jag vara tillräckligt tydliga och det som inte framkommit genom kartorna har kunnat bekräftas genom litteraturen istället. Enda problemet jag kan se med att jämföra kartor är att det bygger på egna tolkningar och därför går det inte att konstatera till hundra procent att det är riktigt. Dock har litteraturen än en gång varit till stor hjälp och till viss del har jag kunnat bekräfta mina tolkningar. Jag rekommenderar absolut metoden med granskning av kartor till andra som funderar på att göra liknande arbeten, det ger en tydlig bild och är mycket intressant!

Däremot är jag inte lika övertygad om att metoden är den bästa för att lyfta fram kulturarv. Personligen tycker jag att kartorna isåfall behöver kompletteras med ett besök på platsen eftersom inte alla landskapselement framgår av kartorna.

Studien har gett svar på att omfattande och generella landskapsförändringar har skett på platsen. Kulturarven har jag själv klassificerat med hjälp av Riksantikvarieämbetets *"Plattform för kulturhistorisk värdering och urval"*. Tyvärr syns inte alla de kulturarv som jag klassificerats på kartorna vilket tyvärr blir en liten brist, däremot hoppas jag att läsaren får en förståelse för vilka landskapselement som överlevt genom att studera den skrivna texten.

Jag hoppas att arbetet kan komma till nytta vid framtida förändringar eller restaureringar. Arbetet ger en bra grund om tanken uppstår att restaurera delar av området till hur det en gång sett ut. I mitt arbete har jag lyft fram vilka kulturarv som finns kvar på platsen och vad de har för värde för omgivningen. Kanske kan kulturarven samt landskapsförändringarna belysas och presenteras i parken som är öppen för allmänheten. Det skulle ge besökarna en inblick i hur det har sett ut tidigare och vilka funktioner de olika landskapselementen haft samt hur landskapet har förändrats. Eftersom Marsvinsholm har haft väldigt många olika familjer boende på slottet känns det extra speciellt med kulturarven som finns kvar, eftersom intresset för att bevara något oftast grundar sig i att det är något som gått i arv inom familjen.

Kulturmiljön och landskapsförändringarna hade kunnat studeras vidare genom att studera de biologiska värdena, hur landskapsförändringarna har påverkat djur- och växtliv och om det är en hållbar utveckling i landskapet. Men detta får göras i ett annat arbete.

8.0 Källförteckning

Tryckta källor

Ahlklo.Å. (2002). I: Nilsson. S-Å:s *Slotten & landskapet*, s.182. Stockholm: Bokförlaget Prisma.

Berglund. L, Eriksson. A & Gustavsson.J-E. (1998). I: *Skötselhandbok för gårdens natur- och kulturvärden, kap. Fornminnen s.139-157*. Jordbruksverket. Jönköping: Bratts Tryckeri AB.

Bertilsson.A. (1998).I: *Skötselhandbok för gårdens natur- och kulturvärden, kap. Åkerholmar s.45-51*. Jordbruksverket. Jönköping: Bratts Tryckeri AB.

Ehrensverd.J (2002). I: Nilsson.S-Å:s *Slotten & landskapet*, s.218-220. Stockholm: Bokförlaget Prisma.

Emanuelsson.U et. al (Billqvist.M Berfgendorff.C, Carlsson.B, & Lewan.N). (2002). *Det Skånska kulturlandskapet*. Lund: BTJ Tryck AB.

Germundsson.T. (2002). I: Nilsson.S-Å:s *Slotten & landskapet*, s.57-62 samt 227-233. Stockholm: Bokförlaget Prisma.

K.Höök-Patriksson. (1998). *Skötselhandbok för gårdens natur- och kulturvärden*. Jordbruksverket. Jönköping: Bratts Tryckeri AB

Linné.von C. (1963 [1749]). *Carl von Linnés Skånska resa*. Stockholm: Bokförlaget Natur och kultur.

Nilsson. S-Å. (2002). *Slotten & landskapet*. Stockholm: Bokförlaget Prisma.

Nolbrant.P. (1998). I: *Skötselhandbok för gårdens natur- och kulturvärden, kap. Brukningsvägar och väggrenar s. 194-200 samt kap. Diken s. 38-44*. Jordbruksverket. Jönköping: Bratts Tryckeri AB

Nyman-Nilsson.M & Svala.C. (1998). I: *Skötselhandbok för gårdens natur- och kulturvärden, kap.Trädgård s. 178-193*. Jordbruksverket. Jönköping: Bratts Tryckeri AB

Olsson-Durlind.S. (2012). *Marsvinsholms slott - En historik*. Linköping: Centraltryckeriet AB.

Pehrson.I (1998). I: *Skötselhandbok för gårdens natur- och kulturvärden, kap. Betesmarker s.59-75*. Jordbruksverket. Jönköping: Bratts Tryckeri AB

Simán.S & Svensson.R (1998). I: *Skötselhandbok för gårdens natur- och kulturvärden, kap. Ängar s. 85-96*. Jordbruksverket. Jönköping: Bratts Tryckeri AB

Svensson.R. (1998). I: *Skötselhandbok för gårdens natur- och kulturvärden, kap. Åkermark s.23-32*. Jordbruksverket. Jönköping: Bratts Tryckeri AB

Ej tryckta källor

Brunnström.Å et.al (Dohrmann.E, Johansson.P, Sjöberg.C & Sjöstrand.P). (2005). *Marsvinholmspark och trädgårdar -historia, nuläge och framtid*. Sveriges lantbruksuniversitet, Alnarp. Institutionen för landskapsplanering. Kursen Trädgårdsrestaurering.

Iacobaeus.I (2015). *Muntlig källa*.

Elektroniska källor

Génétay.C & Lindberg.U. (2014). Riksantikvarieämbetet *Plattform för kulturhistorisk värdering & urval* [online]. Tillgänglig:
<http://samla.raa.se/xmlui/bitstream/handle/raa/8235/RA%C3%84%20Plattform%20Kulturhistorisk%20v%C3%A4rdering%20och%20urval%20version%2020150119.pdf?sequence=1>
[2015- 12-11]

Lantmäteriet (1747) Balkåkra socken Marsvinsholm, geografisk avmätning. [Kartografiskt material] Tillgänglig:
https://etjanster.lantmateriet.se/historiskakartor/s/show.html?showmap=true&archive=LMS&nbOfImages=5&sd_base=lms2&sd_ktun=4c4d535f4c31312d373a31

Lantmäteriet, Svensson S.M(1842) Skårby socken, skifteskarta. [Kartografiskt material]. Tillgängligt:
https://etjanster.lantmateriet.se/historiskakartor/s/show.html?archive=REG&showmap=true&searchType=v&nbOfImages=56&sd_base=lm12&sd_ktun=0003409z&mdat=1277222251

Lantmäteriet (1782) Balkåkra socken Marsvinsholm, Storskifte. [Kartografiskt material]. Tillgängligt:
https://etjanster.lantmateriet.se/historiskakartor/s/show.html?showmap=true&archive=LMS&nbOfImages=2&sd_base=lms2&sd_ktun=4c4d535f4c31312d373a32

Lantmäteriet (1910-1915) Balkåkra socken, häradsekonomisk karta. [Kartografiskt material]. Tillgängligt:
https://etjanster.lantmateriet.se/historiskakartor/s/show.html?showmap=true&archive=RAK&sd_base=rak2&sd_ktun=52414b5f4a3131322d312d3635&archive=RAK

Lantmäteriet (u.å) [Flygfoto] Tillgängligt: <https://kso.etjanster.lantmateriet.se/#>

Lantmäteriet (u.å) Topografisk karta [Kartografiskt material]. Tillgängligt:
<https://kso.etjanster.lantmateriet.se/>

Länsstyrelsen. (u.å). Samhällsplanering & kulturmiljö. *Ystad*. [Online]Tillgänglig:
<http://www.lansstyrelsen.se/skane/sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/oversiktliga-kommunbeskrivningar/Pages/Ystad.aspx> [2015-12-10]

Johnson.B (u.å). Marsvinsholm-skulpturpark *Föreningen*. [Online]. Tillgänglig:
<http://www.marsvinsholms-skulpturpark.se/om-marsvinsholm/7/foereningen> [2015-12-11]

Olsson.P & Jakobsson.Å (2005). *Alléhandboken*. [Online]. Tillgänglig:
<http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=1044511&fileId=1044572> [2012-11-16]

Ringbom.N (2007). Slottsguiden *Marsvinsholm, Sverige*. [Online]. Tillgänglig:
<http://www.slottsguiden.info/slottdetalj.asp?id=75> [2012-12-07]

Sjögård.G (2015).Folklivsarkivet Lunds universitet, *Mandelgrenska samlingen* [online]
Tillgänglig: <http://www.folklivsarkivet.lu.se/samlingar/mandelgrenska-samlingen/> [2015-12-10]

Statens veterinärmedicinska anstalt (SVA). (2005). Djurhälsa *Vattenbrukets historik* [Online]
Tillgänglig: <http://www.sva.se/djurhalsa/fisk/fiskdiagnostik/vattenbrukets-historik> [2015-12-14]

Widhe.J (2012). Riksantikvarieämbetet *Kulturarv*. [Online]. Tillgänglig:
<http://www.raa.se/kulturarvet/>

Åkesson.S (1997-2012). Algonet *Skånska slott och herresäten*. [Online] Tillgänglig:
http://www.algonet.se/~sylve_a/marsvholm.htm [2015-12-07]